

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ ОСВІДУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Розглянуто поняття, процесуальні підстави та правову регламентацію проведення освідування як різновиду слідчої (розшукової) дії. Вивчено питання проведення огляду одягу, що є на особі освідуваного, обсягу оголення та застосування примусу щодо особи, яка підлягає освідуванню. Визначено коло осіб, котрі повинні бути присутніми чи можуть залучатися до проведення освідування, а також засоби та способи фіксації результатів зазначеної слідчої (розшукової) дії.

Вказано на недоліки та прогалини законодавчого його проведення та наведено шляхи їх вирішення. Запропоновано авторський підхід до здійснення освідування в Україні.

Ключові слова: кримінальне провадження; розслідування; освідування; особа, що підлягає освідуванню; понятий; лікар; судово-медичний експерт; сліди злочину; особливі прикмети.

Постановка проблеми. Від своєчасності та якості проведення такої слідчої (розшукової) дії, як освідування, у багатьох випадках залежить успіх у процесі розслідування кримінальних проваджень. Із реформою законодавства проведення освідування в Україні якісно змінилося.

Стан дослідження. Деякі аспекти інституту освідування досліджували як вітчизняні криміналісти та процесуалісти, так і науковці країн СНД, серед яких: Ю. П. Аленін, Р. С. Белкін, А. А. Благодир, О. О. Бондаренко, В. В. Вапнярчук, Д. Л. Василенко, В. І. Галаган, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, А. В. Іщенко, Є. П. Іщенко, О. В. Капліна, Н. С. Карпов, С. С. Ключуряк, В. С. Кузьмічов, В. К. Лисиченко, Б. С. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков, В. І. Маринів, В. Т. Нор, М. А. Погорецький, Б. В. Романюк, М. В. Салтєвський, С. М. Стахівський, Л. Д. Удалова, К. О. Чаплинський, В. Ю. Шепітько, М. Є. Шумило, М. Г. Щербаковський та інші. Їхні розробки мають важливе значення для проведення освідування під час розслідування кримінальних проваджень, проте детальнішого висвітлення потребують питання процесуальної регламентації освідування з урахуванням умов сьогодення.

Метою статті є встановлення та вирішення проблемних питань, що виникають під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії в сучасних умовах розслідування кримінальних проваджень.

Виклад основних положень. Аналіз історичних джерел кримінального процесуального законодавства засвідчив, що освідування в первинному значенні тлумачили як дослідження трупів, а з ХІІІ століття – як огляд живих осіб. Безпосередньо в законодавстві цей термін використано лише на початку ХІХ століття, коли виникали спроби деталізувати сутність і зміст проведення освідування. Проте до середини ХХ століття спостерігалася тенденція до часткового змішування освідування з оглядом. Як самостійна слідча дія, освідування було визначено лише у КПК 1960 року, що втратив чинність [1, с. 11].

На законодавчому рівні огляд особи (освідування), закріплений у чинному КПК України, зокрема у ст. 241 КПК України, і передбачає різновид слідчої (розшукової) дії, яка проводиться слідчим або прокурором щодо підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

Отже, наявні такі процесуальні вимоги до проведення освідування:

1. Суб'єкти проведення: слідчий, прокурор.
2. Об'єкти: тіло підозрюваного, свідка, потерпілого.
3. Юридичні підстави: постанова прокурора.
4. Мета проведення: виявлення на об'єкті слідів кримінального правопорушення чи особливих прикмет.
5. Учасники: поняті, судово-медичний експерт, лікар.
6. Дотримання процесуальних і морально-етичних вимог:
  - заборона проведення у нічний час, за винятком, пов'язаних із ризиком втрати слідів кримінального правопорушення;
  - заборона проведення освідування особами однакової статі;
  - заборона дій, що принижують честь і гідність особи, що підлягає освідуванню;
  - обмеження щодо демонстрації зображень, отриманих під час освідування.

Визначені підстави, а також коло об'єктів, суб'єктів, учасників і мети проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії, на нашу думку, повинно бути ширшим.

Розглянемо приклад, коли під час судового розгляду виникне необхідність у проведенні освідування. Як повинен діяти суддя у цьому випадку? На нашу думку, суддю слід уповноважити проводити

освідування. Юридичною підставою такого освідування є ухвала суду. Цим процесуальним документом суд має право доручити проведення освідування прокуророві чи слідчому. Аналогічним є розширення кола об'єктів освідування, до якого слід віднести тіло обвинуваченого.

Обґрунтованою є також думка про те, що у деяких випадках є необхідним залучення до освідування фахівців інших галузей, наприклад спеціаліста судової балістики, біолога та ін. Прикладом є залишення на руках освідуваної особи слідів пороху, коли злочин був учинений із застосуванням вогнепальної зброї чи слідів біологічного походження, у кримінальних провадженнях про зґвалтування.

Ураховуючи, що одним із завдань кримінального провадження є швидке, повне та неупереджене досудове розслідування, вважаємо, що слідчий має право до винесення постанови прокурора провести освідування у невідкладних випадках, пов'язаних із необхідністю запобігти втраті доказів. У такому випадку слідчий зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутись із клопотанням про проведення освідування до прокурора. Якщо прокурор відмовить у задоволенні клопотання слідчого про освідування, встановлені внаслідок такого освідування докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому ст. 255 КПК України.

Оскільки об'єктом освідування є тіло людини, виникає чимало запитань про одяг, що є на освідуваній особі, адже на ньому можуть зберегтися сліди кримінального правопорушення або міститися особливі прикмети. Розглянемо ситуацію, коли під час освідування на одязі особи, що освідується, будуть виявлені сліди кримінального правопорушення чи особливі прикмети. У такому випадку законодавчим є огляд лише тіла особи, що підлягає освідуванню, а питання одягу, що на освідуваній особі, є не розкритим.

Тобто за виявлення на одязі освідуваної особи слідів кримінального правопорушення чи особливих прикмет слідчий, прокурор зобов'язаний звернутися із клопотанням до слідчого судді про тимчасовий доступ до речей. Отримавши ухвалу, здійснити виїмку таких, відтак – провести огляд означеного одягу. Описана процедура є надто тривалою. Як виняток пропонуємо одним із завдань освідування прописати огляд речей, що є на освідуваному. Якщо на одязі виявлено сліди кримінального правопорушення чи особливі прикмети, що потребує додаткового дослідження, одяг підлягає вилученню, про що вказується у протоколі. В подальшому слідчий, прокурор зобов'язаний невідкладно, але не пізніше 24 годин, з моменту проведення освідування звернутися до слідчого судді з клопотанням про тимчасове

вилучення майна відповідно до ст. 168 КПК України. Отож, доцільно внести зміни до ст. 168 КПК України, доповнивши її зміст нормою про те, що тимчасове вилучення майна може здійснюватися також під час освідування.

Загальною метою освідування як слідчої (розшукової) дії є формування доказів із подальшою їх фіксацією у протоколі освідування. Безпосередньою метою освідування за чинним КПК є виявлення та засвідчення наявності або відсутності у підозрюваного, потерпілого чи свідка слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет.

Аналізуючи слідчо-судову практику у кримінальних провадженнях проти життя та здоров'я особи, нами встановлено, що майже у 54% випадків злочини вчинялися особами у стані сп'яніння: і алкогольного, і наркотичного. Постає запитання: як під час проведення досудового розслідування процесуально правильно довести наявність чи відсутність стану сп'яніння особи під час учинення злочину? Адже законодавцем не передбачено проведення освідування з цією метою.

На нашу думку, з метою забезпечення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування, вважаємо встановлення наявності чи відсутності сп'яніння одним із завдань освідування. Для проведення такого освідування необхідні спеціальні знання. Тому для цього слідчий у всіх випадках повинен залучати спеціаліста, тобто лікаря.

Отже, безпосереднім завданням освідування, на нашу думку, є виявлення та фіксація на тілі освідуваної особи чи його одязі слідів кримінального правопорушення, а також особливих прикмет чи стану сп'яніння.

Законодавець, у разі відмови особи від проведення добровільного освідування, допускає застосування щодо такої особи примусу. Такий примус може передбачати оголення особи, що, на думку освідуваного, може констатуватися як дії, котрі принижуватимуть її честь і гідність. Досліджуючи окреслене питання, В. І. Маринів слушно зазначає, що позбавити слідчого і суд можливості виявляти на тілі підозрюваного особливі прикмети і сліди, захищаючи почуття їх сором'язливості, означає унеможливити встановлення істини у багатьох кримінальних справах. Будь-який примус стосовно особи, заздалегідь непричетної до вчинення злочину, не може бути виправданий завданнями боротьби зі злочинністю, тому що ці завдання можуть бути успішно вирішені тільки за неухильного дотримання прав і законних інтересів громадян. Зазначені особи не вчиняли злочину, кримінального переслідування не зазнають і є законослухняними громадянами. Будь-який фізичний чи психічний вплив, примус, який може бути

до них застосовано, не є морально обґрунтованим [2, с. 72; 74]. Тому логічним, на нашу думку, є застосування такого примусу особами тієї ж статі, що й особа, яка освідчується.

Відкрите для дискусії також питання про понятих під час освідчування, а саме – про їхній підбір.

Відповідно до ч. 7 ст. 223 КПК України, під час проведення освідчування слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих), яким роз'яснюють право бути присутніми під час всіх дій слідчого і обов'язок засвідчити підписами в протоколі факт проведення освідчування і його результат, а також роз'яснюється право робити зауваження з приводу освідчування і правильності його фіксації, які заносяться до протоколу.

Бажано, щоб понятими були особи, не знайомі з освідчуванним, краще близькі за віком. Це допоможе зняти або зменшити психологічну напругу. На нашу думку, слід погодитися з пропозицією В. Г. Дрозд, яка зазначає, що вирішення питання про запрошення до участі понятих доцільно погоджувати з особою, дотримуючись етичних міркувань, однак остаточне вирішення залежить від слідчого [3, с. 10].

Ч. 4 ст. 241 КПК України містить норму, котра передбачає за необхідності фіксування наявності чи відсутності на тілі особи, яка підлягає освідчуванню, слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, шляхом фотографування, відеозапису чи інших технічних засобів. Зображення, демонстрація яких може розглядатися як образлива для освідчуваної особи, зберігаються в опечатаному вигляді і можуть надаватися лише суду під час судового розгляду.

Розглядаючи підстави освідчуваної особи, констатацією дій, що можуть принизити її честь і гідність, є фіксування вказаної слідчої (розшукової) дії, адже законодавцем не звернено уваги на наявність згоди освідчуваної особи. Це робиться на розсуд слідчого чи прокурора. Вважаємо це твердження помилковим, бо така фіксація часто викликає заперечення з боку освідчуваного, що може бути причиною для пригнічення його психологічного стану чи погіршення його життя та здоров'я.

Підтримуємо думки В. М. Тертишника і А. П. Шеремета про те, що фіксування виявлених фактичних даних під час освідчування шляхом фотографування, відеозапису чи інших технічних засобів допускається лише за згоди особи [4, с. 261], відтак пропонуємо доповнити частину цієї статті словами *«фіксування наявності чи відсутності на тілі особи, яка підлягає освідчуванню, слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, шляхом фотографування,*

відеозапису чи інших технічних засобів за добровільною згодою особи, що підлягає освідуванню».

Висновки. Отже, пропонуємо внести такі зміни до КПК України: 1) ст. 241 КПК України «Освідчування особи» викласти у такій редакції:

«1. Слідчий, прокурор, суд здійснює освідчування підозрюваного, обвинуваченого, свідка чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення *та* (або) особливих примет, *а також наявності чи відсутності стану сп'яніння у особи, що підлягає освідчуванню*, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

2. Освідчування здійснюється на підставі постанови прокурора під час досудового розслідування *та ухвали суду під час судового розгляду та, за необхідності, за участю лікаря чи іншого спеціаліста. Слідчим, прокурором проводиться освідчування за обов'язкової участі лікаря у випадках необхідності встановлення факту наявності чи відсутності стану сп'яніння. Слідчий має право до винесення постанови прокурора провести освідчування у невідкладних випадках, пов'язаних із необхідністю запобігти втраті доказів. У такому випадку слідчий зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутись з клопотанням про проведення освідчування до прокурора. Якщо прокурор відмовить у задоволенні клопотання слідчого про освідчування, встановлені внаслідок такого освідчування докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому ст. 255 цього Кодексу.*

3. Освідчування, яке супроводжується оголенням освідчуваної особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, яка освідчується. Слідчий, прокурор, *а також поняті*, не мають права бути присутніми під час освідчування особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу, що підлягає освідчуванню. *Під час проведення освідчування можна провести огляд і вилучення речей, що є на особі, яка підлягає освідчуванню. Якщо на одязі виявлено сліди кримінального правопорушення, що потребує додаткового дослідження, одяг підлягає вилученню, про що вказується у протоколі.*

4. Перед початком освідчування особі, яка підлягає освідчуванню, пред'являється постанова прокурора (*слідчого*). Після цього особі пропонується добровільно пройти освідчування, а в разі її відмови освідчування проводиться примусово. *Примус, поєднаний з оголенням тіла освідчуваної особи, застосовується особами тієї ж статі, що й особа, яка освідчується.*

5. Під час освідчування не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або небезпечні для її здоров'я. За необхідності здійснюється фіксування наявності чи відсутності на тілі особи, яка підлягає освідчуванню, слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет шляхом фотографування, відеозапису чи інших технічних засобів, за добровільною згодою особи, що підлягає освідчуванню. Зображення чи відеозапис, демонстрація яких може розглядатися як образлива для освідчуваної особи, зберігаються в опечатаному вигляді і можуть надаватися лише суду під час судового розгляду.

6. Про проведення освідчування складається протокол згідно з вимогами цього Кодексу. Особі, освідчування якої проводилось примусово, надається копія протоколу освідчування»;

2) статтю 168 КПК України «Порядок тимчасового вилучення майна» викласти так:

«1. Тимчасово вилучити майно може кожен, хто законно затримав особу в порядку, передбаченому статтями 207, 208 цього Кодексу. Кожна особа, яка здійснила законне затримання, зобов'язана одночасно із доставленням затриманої особи до слідчого, прокурора, іншої уповноваженої службової особи, передати їй тимчасово вилучене майно. Факт передання тимчасово вилученого майна засвідчується протоколом.

2. Тимчасове вилучення майна може здійснюватися також під час обшуку, огляду та освідчування.

Тимчасове вилучення електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку для вивчення фізичних властивостей, які мають значення для кримінального провадження, здійснюється лише у разі, якщо вони безпосередньо зазначені в ухвалі суду.

3. Слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа під час затримання або обшуку і тимчасового вилучення майна або негайно після їх здійснення зобов'язана скласти відповідний протокол, копія якого надається особі, у якій вилучено майно, або її представнику.

4. Після тимчасового вилучення майна уповноважена службова особа зобов'язана забезпечити схоронність такого майна в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України».

---

1. Клочуряк С. С. Освідчування в системі слідчих (розшукових) дій: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09 / С. С. Клочуряк; Національна академія внутрішніх справ. – К., 2013. – 19 с.

2. Маринів В. І. Правові засади освідчування особи / В. І. Маринів // Вісник прокуратури. – 2003. – № 12 (30). – С. 71–76.

3. Дрозд В. Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / В. Г. Дрозд; Національна академія внутрішніх справ. – К., 2009. – 17 с.

4. Шеремет А. П. Криміналістика: навчальний посібник / А. П. Шеремет. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 472 с.

Дуфенюк О. М., Кунтія А. І. Правова регламентація проведення освидетельствования: проблеми и пути решения

В научной статье рассмотрено понятие, процессуальные основания и правовая регламентации проведения освидетельствования как разновидности следственной (розыскной) действия. Изучены вопросы проведения осмотра одежды при освидетельствовании, объема обнажения и применения принуждения к лицу, подлежит освидетельствованию. Установлен круг лиц, которые должны присутствовать могут привлекаться к освидетельствованию, а также средства и способы фиксации результатов освидетельствования. Отмечаются недостатки и пробелы законодательного его проведения и приведены пути их решения. Предложен авторский подход к проведению освидетельствования в Украине.

Ключевые слова: уголовное производство, освидетельствование, лицо, подлежащее освидетельствованию, понятой, врач, судебно-медицинский эксперт, следы преступления, особые приметы.

Dufeniuk O. M., Kuntiy A. I. Legal regulation of the investigation conducting: problems and solutions

The historical analysis of the notion is carried out in the scientific article and the procedural grounds and legal regulation of the investigation processing as a kind of investigative (detective) activity is discussed. A range of subjects of the investigation by the judge is increased, as well as the investigation procedural grounds by its conducting on the basis of the approval from the court, in the result of which the body of the accused has been added to the investigation. It has been ascertained to involve other specialists to carry out the investigative (detective) actions in the case of necessity.

The immediate opportunity for investigators towards the ruling by the prosecutor has been specified and the fate of the evidence obtained from such investigation when the permission to conduct will not be provided. The purpose of the investigation of its conducting in order to establish the existence or absence of the vinous state and its mandatory participation of the physician in the process has been increased.

The matter of the clothes investigation, which the suspect is wearing, the amount of nudity and the compulsion towards the person performed by the persons of the same sex that are suspected is studied. The persons who must be present or can be involved into the case investigation, as well as the means and ways of

fixation of the results of the indicated investigating (searching) action have been determined.

The deficiencies and the gaps of its legislative implementation have been indicated and the solutions of its solving have been provided. The individual approach to investigation in Ukraine has been proposed and the range of investigative (searching) actions has been expanded during which a temporary seizure of property in the context of Article 168 of the Criminal Procedure Code of Ukraine can be implemented.

Key words: *criminal proceedings; investigation; investigation; a suspect; notion; physician; forensic expert; traces of the crime; distinguishing marks.*

Стаття надійшла 24 листопада 2015 р.

УДК 343.132

О. В. Захарова

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ НА ҐРУНТІ НЕТЕРПИМОСТІ

Проаналізовано аспекти допиту на стадії досудового розслідування злочинів, учинених на ґрунті нетерпимості. Зауважено, що у розслідуванні злочинів цієї категорії необхідно правильно організувати інформаційно-психологічний процес спілкування між особами, що беруть участь у ньому. Адже злочини та інші діяння у цій сфері, що тягнуть за собою покарання, становлять загрозу основним громадянським свободам і фундаментальним правам, що гарантуються Конституцією України та міжнародними актами. Аргументовано, що правильно організований і тактично грамотно проведений допит допомагає отримати важливий доказовий матеріал для встановлення істини в процесі розслідування злочинів, учинених на ґрунті нетерпимості.

Ключові слова: *допит, нетерпимість, ксенофобія, іноземець, перекладач.*

Постановка проблеми. Одним із факторів, який деструктивно впливає на будь-яке суспільство, є ксенофобія (з грецького «*xenos*» – чужий, сторонній «*phobos*» – страх) – ворожість і нетерпимість до осіб іншої віри, культури, національності, до іноземців, представників інших регіонів, а також до чогось незнайомого, чужого, незвичного [1, с. 4].